

De geschiedenis volgens Domenico Losurdo

De boeken van Domenico Losurdo zijn niet zomaar geschiedenisboeken. De twee werken die we hier behandelen¹ getuigen van zijn frisse benadering, waarbij hij filosofie, de geschiedenis van de ideeën, de economische en de politieke en sociale geschiedenis verweeft. Deze mix stelt hem in staat te breken met de traditionele historische werken die vaak weinig boeien en niet meer doen dan anekdoten opsommen of, om het met de woorden van Marx te zeggen, hooguit "levenloze feiten aaneenrijgen"²

Op steeds vernieuwende en originele wijze pakt hij de belangrijkste vragen van onze tijd aan (het nazisme, het kolonialisme, het socialisme...). In niet chronologische volgorde richt deze Italiaanse intellectueel met zijn "herschrijving van de geschiedenis" onze aandacht op de problemen en sleutelkwesties, waardoor we de bestudeerde onderwerpen ruimer kunnen kaderen. Losurdo reikt ons algemene sleutels aan om welbepaalde historische periodes te lezen en te begrijpen. En hoe evident die "sleutels" vaak ook zijn, toch stellen de gangbare historici er geen enkel belang in en verwerpen ze vol misprijzen elke vorm van "ideologisch" debat. Ze sommen gebeurtenissen op en verwerpen elke vorm van geëngageerde of filosofische bezinning. Daardoor kunnen ze er zich helemaal niet van bevrijden en herhalen ze slechts de bestaande gemeenplaatsen van de geschiedenis van de overwinnaars. Zoals Engels schreef: "Zij die het heftigst tekeer gaan tegen de filosofie zijn net slaven van de gepopulariseerde overblijfsels van de ergste filosofische doctrines."³

In plaats van zomaar de geschiedenis te herschrijven brengt Domenico Losurdo ons in contact met het conceptuele en methodologische arsenaal van de eigentijdse geschiedschrijving, en leidt ons terug naar Hegel, Marx of Lenin, niet om een ideologische geschiedenis op te tekenen maar precies om de geschiedenis uit een ideologie te lichten die zij wanhopig probeert te maskeren: de reactionaire ideologie van het wereldkapitalisme.

Zo breekt hij een voor een de basismythes van de gangbare geschiedschrijving af: "het exceptionalisme" van het nazisme ten koste van de verdringing van heel de koloniale onderneming⁴, de romantische geschiedenis van een liberalisme dat voorwendt emancipatorisch te zijn, de mythe van de parlementaire en electorale democratie⁵ en uiteindelijk die van de gelijkstelling van Stalin met Hitler, gebaseerd op het "totalitarisme" en een door "monsters" geleide geschiedenis.⁶ Het belang van het werk van Losurdo overstijgt dus in belangrijke mate het kader van de gebeurtenissen die hij aan een onderzoek onderwerpt. Het wijst ook op een verschillende opvatting over hoe geschiedschrijving moet beoefend worden. Hij wil de geschiedenis wekken uit haar politieke slaap en haar opnieuw haar subversieve functie toekennen. Zo wil hij de nadruk leggen op het feit dat "het historisch geheugen een van de fundamentele terreinen is waar de klassenstrijd op ideologisch vlak wordt uitgevochten".⁷ En Domenico Losurdo voert deze strijd doeltreffend en met grote intelligentie.

De anticomunistische geschiedenis onderuit halen

Voor nieuwe lezers zal het werk van Domenico Losurdo over Stalin een fabelachtige synthese zijn van de recentste wetenschappelijke werken over de geschiedenis van de Sovjet-Unie. Inderdaad, daar waar in de Franstalige academische wereld nog een anticomunistische geschiedenis overheerst (grotendeels gedomineerd door *Le livre noir du communisme*⁸, hebben de Engelse en Amerikaanse geschiedschrijvers sinds lang deze ideologische geschiedenis in vraag gesteld en gekritiseerd. Zo heeft Losurdo met zijn werk talrijke mythes, gesmeed door een verleden waarvan de belangrijkste onderdelen dateren uit de periode van de Koude Oorlog, zorgvuldig in vraag gesteld en afgebroken. Ontelbare argumenten, historische feiten en ernstige studies hebben de gelijkstelling van het communisme met het nazisme – systematisch

uitgewerkt tijdens de Koude Oorlog in dienst van de strijd tegen het communisme – afdoende weerlegd. Ook de afbeelding van een volslagen incompetente Stalin die zijn land op irrationele manier regeerde, is het onderwerp geweest van verschillende historische studies, waarvan de auteurs concludeerden dat de tragische afloop van de Oktoberrevolutie heel wat ingewikkelder was dan louter het "verraad" van een bloeddorstige gek. Zulk simplisme is veeleer het product van de methodiek van de mythe dan van de wetenschappelijke vereisten die de historicus moet eerbiedigen. Het rapport van Chroesjtsjov, dat Stalin prompt naar de hel verwees, werd minutieus bestudeerd en vanuit talrijke hoeken meedogenloos ontzenuwd. De belangrijkste kritieken aan het adres van de Sovjetleider werden besproken in de actueelste wetenschappelijke werken die helaas vaak weinig toegankelijk zijn voor niet-specialisten.

Dit eerste niveau van geschiedenislesing is op zich al een belangrijke bijdrage aan de algemene discussie over de erfenis en het bilan van het socialisme. Iedereen die wil mee discuten en mee nadenken over de ervaringen van het socialisme in de 20e eeuw moet kennis maken met Losurdo's *Staline, histoire et critique d'une légende noire*.

Naast deze eerste lezing (uitzonderlijk belangrijk en nuttig) moet ook het belang onderstreept worden van zijn bijdrage aan een grondigere studie van het socialisme, die meer in het algemeen de twee boeken, gewijd aan dit onderwerp, met elkaar verbinden: *Fuir l'histoire* en *Staline*. Precies op deze beschouwingen willen wij onze aandacht richten.

Hoe de geschiedenis van het socialisme benaderen?

Een belangrijke bijdrage van Losurdo is dat hij het marxisme als theorie en methode om de geschiedenis van het socialisme te begrijpen in ere herstelt en herbevestigt. Volgens hem wordt het hedendaagse marxisme gekenmerkt door twee buitengewoon grote zwakheden: eerst en vooral de regressie naar het zuivere utopisme en ten tweede de ontkenning van de ware geschiedenis. Die twee zwakheden zijn uiteraard nauw met elkaar verbonden en volledig in strijd met de levende erfenis van Marx. Het marxisme en de huidige theoretische debatten over een postkapitalistische periode doen zich inderdaad voor binnen de context van een regressie naar het utopisme. Of het nu gaat om "de communistische hypothese" van Badiou⁹ of over de beweging voor "economische krimp"¹⁰, wat wordt geclaimd is een "terugkeer naar Marx" en zelfs naar auteurs van vóór Marx. Het probleem met dit soort werken is dat daarbij de echte ervaringen van een ander systeem worden verdrongen, dat er niet de minste analyse of studie wordt gemaakt van de verworpenheden en fouten van deze eerste grote breuk met het kapitalisme die de Oktoberrevolutie van 1917 was. Al sinds het einde van de jaren zeventig wordt elke bezinning over een alternatieve maatschappij losgekoppeld van de concrete historische studie van de echte toepassingen van zo'n alternatief, wat een ontkenning inhoudt van een van de elementaire regels van het historisch materialisme.

Losurdo: "Het ABC van het historisch materialisme bevat de stelling dat de theorie zich ontwikkelt op basis van de geschiedenis, op basis van de materiële historische processen. De grote revolutionaire denker heeft zonder aarzelen toegegeven dat de korte ervaring van de Commune van Parijs hem met een theoretische schuld had belast. Vandaag, echter, zouden tientallen en tientallen jaren van een bijzonder intense historische periode, van de Oktoberrevolutie tot de Chinese, Cubaanse revoluties enzovoort, moeten ontdaan worden van hun betekenis en belang terwijl we de voor eens en voor altijd al in heilige teksten verkondigde "authentieke" heilsboodschap enkel religieus zouden moeten herontdekken of er ons opnieuw over bezinnen. (...) Het is duidelijk dat de formule van de terugkeer naar Marx een religieuze frase is.¹¹ Talloze bewegingen, denkers of partijen hebben zich maar al te vaak gehuld in zowel holle als hypocriete "spijtbetuigingen". Hypocriet want summier en vooral bedoeld om de belangrijkste bladzijde uit de geschiedenis van de communistische beweging te begraven in plaats van ze te begrijpen. Met deze ontkenning – die Losurdo de "autofobie van de communisten" noemt – openen zij de weg naar een dubbele historische en theoretische regressie. Historisch omdat zij zich neerleggen bij een geschiedenis van de socialistische ervaring die volledig is scheef getrokken door decennialang anticommunisme en theoretisch omdat zij zonder

veel nadenken de belangrijkste principes van het marxisme (de klassenstrijd, het imperialisme, het revolutionaire perspectief...) verloochenen.

Meer dan ooit moet vandaag de studie van en de bezinning over het socialisme – alsook over zijn revolutionaire theorie – beantwoorden aan de vereisten van de geschiedschrijving van de eerste echte, omvangrijke ervaring.

De voorbijge geschiedenis plaatsen ze buiten het "communisme", en op die manier kennen ze aan de oorspronkelijke idealen (de afschaffing van de staat, van de familie, van de arbeidsverdeling...) een volledig overwicht toe boven de verschillende pogingen om ze in praktijk te brengen. Tal van actuele marxistische schrijvers zien in de Sovjetstaat een vervorming van wat Marx en gedeeltelijk ook Lenin hebben gezegd over de staat en dissen zo het klassieke discours op van het "verraad" aan Marx' idealen. Daarmee vegen ze tientallen jaren van studies en analyses over de concrete ervaring van het socialisme, verbonden met de marxistische theorie, van tafel. Met deze houding verwijten ze de echte geschiedenis niet in overeenstemming te zijn met de "zuivere" theorie van de staat uit de canonieke teksten.

Zij maken van het marxisme datgene wat Lenin een "mismaakte en verminkte mummie", ontdaan van zijn "levende ziel" noemde; zij verzwakken "zijn band met de praktische en duidelijk waarneembare problemen van het tijdperk, die bij elke nieuwe wending kunnen veranderen".¹²

Dat staat haaks op Marx' methode, want Marx aarzelde niet om in functie van de echte ontwikkeling van de geschiedenis zijn ideeën te herzien. Vergeet niet dat de Commune van Parijs verantwoordelijk was voor de enige wijziging die hij aan Het Manifest van de Communistische Partij aanbracht. De enige en unieke manier om het sleutelwerk van Lenin over de staat¹³ "marxistisch" te benaderen bestaat er dus in van het te confronteren met de ervaring van de Sovjets en de Oktoberrevolutie. Deze kritische houding komt bij Lenin zelf tot uiting in latere geschriften; zo lijkt hij in Beter minder, maar beter! uit 1923¹⁴ terug te komen op bepaalde formuleringen en ideeën uit Staat en Revolutie. Hij stelt zich op het fundamentele standpunt van de marxistische methode over het belang van de theorie: haar aanwenden en uitdiepen in het

licht van de ervaring. Paradoxaal genoeg, besluit Losurdo: "Tientallen jaren van zeer rijke historische ervaring hadden moeten leiden tot een nieuwe bezinning over deze thema's en problemen. In werkelijkheid is men nauwelijks verder gekomen dan de inspanningen van Lenin om de theorie van de socialistische revolutie te herformuleren en op een of andere manier de duur en de complexiteit van de overgang vast te stellen. Er is geen aanzet gegeven tot een nieuwe radicale (absoluut noodzakelijke) bezinning over de theorie van het socialisme en het communisme, over de postkapitalistische maatschappij in zijn geheel."¹⁵

Deze fundamentele taak komt de huidige communisten toe. Wij moeten onze kennis van de ervaringen van het socialisme uitbreiden om onze revolutionaire theorie verder uit te diepen.

Revolutionair messianisme en abstract universalisme

Als een nieuwe bezinning over en houding ten overstaan van de studie van de geschiedenis absoluut noodzakelijk is, komt dat net doordat Losurdo in het utopisme en het revolutionaire messianisme van de canonieke teksten een van de redenen ziet voor de mislukkingen en de strijd die de bolsjewistische revolutie hebben verscheurd. Inderdaad, volgens Losurdo heeft de absolute verschrikking van de Eerste Wereldoorlog het idee van een socialisme als totale antithesis van de kapitalistische

maatschappij versterkt. Afschaffing van het gezin, de staat, de macht – Marc Bloch¹⁶ spreekt zelfs van "de omvorming van de macht in liefde" – van het geld, de handel, de arbeidsverdeling, de ongelijkheden... Deze compleet messiaanse visie werd niet alleen gedeeld door de arbeiders en boeren maar in verschillende mate door de bolsjewistische leiders zelf.

De belangrijkste figuren van de revolutie botsten bij verscheidene theoretische vraagstukken over de keuze tussen de concrete toepassing of de revolutionaire doelstelling. Trotski botste met Lenin over het internationalisme en het einde van de Eerste Wereldoorlog. Trotski beschouwde vredesonderhandelingen met de Duitsers als verraad aan het proletarisch internationalisme. Voor Lenin was het de enige overlevingskans voor de bolsjewistische macht. Aan de ene kant Lenin, aan de andere kant diegenen die wilden "steun bieden aan de socialistische revolutie op internationale schaal door de aanvaarding van een eventuele nederlaag van deze revolutie in het land in kwestie".¹⁷ Een abstracte en utopische opvatting van het internationalisme die hier diende als argument om de oorlog voort te zetten met het risico dat de Sovjetrevolutie een nederlaag zou leiden. Een argument dat gedeeld werd door een deel van de bolsjewistische militanten: "In het belang van de internationale revolutie vinden wij het opportuun het risico te lopen van een eventuele nederlaag van de macht van de Sovjets, die van dan af zuiver formeel wordt."¹⁸

Lenin komt in conflict met heel wat militanten over het vraagstuk van de Nieuwe Economische Politiek (NEP¹⁹). De Nieuwe Economische Politiek van Lenin wordt aangevoeld als verraad aan de communistische principes en een terugkeer van het kapitalisme. Zo schrijft Losurdo dat "in 1921-22 tienduizenden bolsjewistische arbeiders letterlijk hun partijkaart verscheurden, omdat ze walgden van de NEP (...)"²⁰ Hun afkeer was gebaseerd op een bijna katholieke opvatting van het communisme, die het einde van elke vorm van op winst gerichte economie in het vooruitzicht stelde en talrijke intellectuelen halsreikend deed uitkijken naar de afschaffing van het geld. "Het messianisme wil dat we de komst van het einde van het geld, de diefstal, de leugen... afwachten." Zo roept zelfs Marc Bloch in 1918 op om komaf te maken met het geld.²¹ Zulk simplistisch egalitarisme staat scherp in tegenstelling tot de realiteit en de doelstelling van Lenin en later van Stalin. "De doelstelling van Stalin is nogal ambitieus, zowel op sociaal als op nationaal vlak: "onze Sovjetmaatschappij omvormen tot de meest vermogende"; maar daarvoor "moet ons land een grotere arbeidsproductiviteit hebben dan de geavanceerde kapitalistische landen".²² Om deze doelstelling te bereiken zal Stalin zijn toevlucht nemen tot materiële en morele stimulansen, wat tegengesteld is aan elk primitief egalitarisme. Trotski zal zich heftig tegen deze aanpak verzetten. Hij was van mening dat de liquidatie van de "socialistische gelijkheid" de voorbereiding was van de wijziging van de eigendomsverhoudingen door de bureaucratie.²³ Stalin beschuldigde hem van "vulgair egalitarisme" en meende dat "het tijd is om te begrijpen dat het marxisme vijandig staat tegenover het egalitarisme".²⁴ Voor hem, zo preciseert Losurdo, "bestaat de gelijkheid onder het socialisme in de afschaffing van de klassenuitbuiting en zeker niet in het opleggen van uniformiteit en homogeniteit, het ideaal waarnaar het religieuze primitivisme streeft..."²⁵

Revolutionair utopisme is schadelijk

Dat Losurdo zoveel belang hecht aan deze kwestie komt doordat hij van mening is dat niet het "stalinistische bureaucratisme" maar juist dit utopisme en dit revolutionaire messianisme aan de oorsprong liggen van meer revolutionair geweld. De wil om de Sovjetmaatschappij de imperatieven uit de klassieke teksten op te leggen, noodzaakt de uitoefening van meer geweld ten aanzien van de bestaande sociale verhoudingen. De afschaffing van het gezin, de arbeidsverdeling, de eigendom, de staat zijn acties die noodzakelijkerwijs leiden tot zeer scherpe vormen van sociaal geweld. Verklaart "dat 'het recht opium van het volk is' en dat 'het idee van een grondwet een burgerlijk idee is' maakt het gemakkelijk om 'eender welke terroristische maatregel om het hoofd te bieden aan de noodtoestand, te rechtvaardigen, maar vooral de overgang naar een constitutionele normale toestand, die van bij het begin wordt verworpen als zijnde 'burgerlijk', lijkt zeer problematisch, zelfs onmogelijk".²⁶

Hier "stimuleren" de abstracte en utopistische, universalistische eisen "het geweld en de onderdrukking" door hun gebrek aan concrete inhoud.²⁷

Volgens Losurdo, is het precies de wil om de Sovjetstaat te normaliseren die door de opposanten als verraad wordt opgevat. Zo vergezelt het thema van de verraden revolutie al lang vóór Trotski het revolutionaire proces.

Losurdo: "Deze eis, later gevoed door een wereldbeschouwing (die met Marx en Engels een toekomst zonder nationale grenzen, zonder handelsbetrekkingen, zonder staatsapparaat en zelfs zonder juridische dwang lijkt op te roepen) en door een bijna religieuze verhouding met de teksten van de grondleggers van de communistische beweging, kan niet ingelost worden naarmate de nieuwe orde gestalte aanneemt. Het is daarom dat het thema van de verraden revolutie, lang vóór het door Trotski werd bedacht en aan de kaak gesteld, (...) als een schaduw de geschiedenis vergezelt die begon met de machtsovername van de bolsjewieken. Het verwijt en de verdenking van verraad duiken op bij elke bocht van deze bijzonder kronkelende revolutie, die werd voortgestuwd door de noodzakelijke stappen van de regering om bepaalde utopistische oorspronkelijke motieven te herformuleren en die in elk geval haar grote ambities moest aanpassen aan de uiterst moeilijke objectieve situatie."²⁸

Dit centrale dilemma van het revolutionaire proces – het loslaten van bepaalde utopische motieven of de nederlaag van de revolutie – is nochtans een van de belangrijkste voor een goed begrip van het geheel van de debatten en van de inzet van deze eerste poging in de geschiedenis van de mensheid om te breken met het kapitalisme. En hoewel onvermijdelijk, toch raken de huidige denkers van de "marxistische" linkerzijde dit dilemma zelden aan; zij beperken zich tot abstracte morele veroordelingen van de keuzes die de bolsjewistische leiders hebben gemaakt.

Als Losurdo een dergelijk groot belang hecht aan de "ont-messianisering van het communistische project"²⁹, is het juist omdat het een dubbele hindernis is voor de huidige communistische beweging.

Een historische hindernis voor het begrijpen en zich terug eigen maken van een realistische visie op zijn geschiedenis, bevrijd van holle "spijtbetuigingen"; een hindernis die tot uitdrukking komt in een bedrieglijke verwerping van talrijke fundamentele principes van het marxisme en een oppervlakkige lezing van de communistische geschiedenis.

En *een obstakel voor de toekomst* want het glijdt onverbiddelijk af naar het utopische socialisme via de messiaanse "terugkeer naar Marx" zonder enige echte oplossing aan te brengen. Het is dan ook typerend dat een van de belangrijkste vertegenwoordigers van het hedendaagse marxisme – Alain Badiou – zich tevreden stelt met ons "een nieuwe bestaansmodus van de communistische hypothese"³⁰ aan te kondigen

en terzelfdertijd te decreteren dat haar vorm uit het verleden – de arbeidersbeweging en de revolutionaire partij – is achterhaald.

Maar de inzet van de communistische beweging is net niet de herbevestiging van de utopie en van het messianisme. Integendeel, zij moet concrete inhoud geven aan wat de werkelijke historische ervaring is geweest en vooral aan wat de werkelijke historische ervaring van het socialisme vandaag zou kunnen zijn. Wat het socialisme zou kunnen zijn buiten de versleten algemeenheden van "de afschaffing van de uitbuiting" of "de verwerving van de vrijheid". Deze ordewoorden werken vast mobiliserend en toch blijven het algemeenheden die weinig inhoud verlenen aan een project dat enorm veel inhoud behoeft. Maar het is net die concrete inhoud die volgens Losurdo als verraad wordt beleefd: "De tragedie van de Franse revolutie (maar ook, en op veel grotere schaal, van de Oktoberrevolutie) bestaat hierin: als ze wil vermijden herleid te

worden tot een holle frase, dan moet de pathos van de universaliteit zich een concrete en welbepaalde inhoud geven maar het is juist die concrete en welbepaalde inhoud die wordt aangevoeld als verraad."³¹

Het socialisme als leerproces

Met een verfrissend nieuwe kijk kwalificeert Losurdo het socialisme als een "moeizaam en onvoltooid leerproces", het proces waarin de communisten hun opvattingen over het socialisme en de revolutie uitdiepen en evalueren. Een proces dat begon met de geboorte van de arbeidersbeweging en bij elke strijd en opstand werd vernieuwd. Een proces dat wordt gesmeed "niet door kiemvrije experimenten in laboratoria maar in de loop van scherpe strijd zowel met het oude regime als met de volksmassa's en zelfs in internationale conflicten".³²

Het is dat proces dat Marx en Lenin ertoe brengt hun ideeën te herzien in het licht van de ervaringen van hun tijd (de Commune van Parijs, de revolutie van 1905...). Deze gebeurtenissen hebben deze belangrijke arbeidersleiders ertoe aangezet grondig hun organisatieopvatting, hun revolutionaire theorie en de noodzakelijke politieke actieformen voor de revolutie (moeilijke debatten over de vakbonden, de algemenestaking, de partij, de discipline en het gezag...) te herzien. Vandaag moeten wij ons afvragen waarover we ons moeten bezinnen in het licht van de voorbije ervaringen en de lessen die deze ervaringen ons bieden. Hier opent Losurdo debatten die lange tijd konden worden beschouwd als een even groot "verraad" aan het communistische ideaal als de afwijkingen van Lenin en Stalin in hun tijd.

"Betekenen het socialisme en het communisme de totale verdwijning van nationale identiteiten en zelfs van nationale talen (...)? Zal er in de voorzienbare toekomst geen plaats meer zijn in de maatschappij voor enig type van markt en zelfs voor geld (...)? Als Marx over het communisme spreekt, heeft hij het vaak over 'de uitdoving van de staat', andere keren over 'de uitdoving van de staat in de actuele politieke betekenis': het zijn twee zeer verschillende formules; op welke moeten we ons inspireren? Het zijn deze problemen die bij de bolsjewieken een scherp ideologisch conflict en daarna de burgeroorlog hebben uitgelokt; als we het revolutionaire communistische project opnieuw geloofwaardigheid willen geven, is het op deze problemen dat we een antwoord moeten formuleren en terzelfder tijd de tragedies uit het verleden vermijden. In die geest heb ik eerst *Fuir l'histoire? La révolution russe et la révolution chinoise aujourd'hui* geschreven en daarna *Staline. Histoire et critique d'une légende noire*. Als we deze problemen niet aanpakken, zullen we nooit het verleden begrijpen noch de toekomst kunnen plannen."³³

Een originele geschiedschrijving met enkele lacunes

Ook al is Losurdo's tegengeschiedenis van de Sovjet-Unie ontegensprekelijk een van de meest stimulerende en originele ooit in de huidige intellectuele woestijn, toch doet ze niet meer dan uitdagingen lanceren. Inderdaad, Losurdo is vandaag ongetwijfeld een van de belangrijkste figuren van het hedendaagse marxisme en dat vooral op twee gebieden: de conceptuele en historische bezinning.

Hoewel hij ons aanzet om ernstig na te denken over de inzet van het socialisme en ons daarbij niet te beperken tot holle frasen, draagt hij zelf niet bij aan de concrete inhoud van de utopie, hij stelt alleen het gebrek aan inhoud vast. Zijn werk zou nochtans aan belang winnen als hij zich ook zou bezinnen over de concrete dimensies die in de loop van de geschiedenis aan het communisme zijn toegekend. Hoe kun je de "constante uitzonderingsstaat" in de Sovjet-Unie aan de kaak stellen zonder enkele woorden te wijden aan de organisatie van de Sovjetstaat in de geschiedenis en aan zijn instellingen? De diepgaande studie van de verschillende grondwetten, inclusief die van 1918 en 1923, die Losurdo niet aanraakt, is fundamenteel voor een goed begrip van de uitdagingen en de ambitie van de opbouw van een socialistische staat. Opnieuw nadenken over het

vraagstuk van de staat in het licht van de "echte" ervaringen van het socialisme is niet alleen een kwestie van conceptueel debat maar ook een historische kwestie, die een nauwgezette studie moet maken van de debatten die zijn gevoerd en de beslissingen die zijn genomen tijdens de opbouw van de socialistische staat. Een studie die het mogelijk maakt de band tussen theorie en praktijk te herstellen om onze kennis van het probleem te vergroten. En terwijl hij de Sovjet-Unie verwijt niet "de institutionele en juridische mechanismen te hebben ontwikkeld voor de regelmatige en geordende uitoefening van de macht"³⁴ om tot "een relatief stabiele politieke vorm van bestuur"³⁵ te komen, brengt hij weinig elementen aan voor wat deze stabiele machtsuitoefening buiten de uitzonderingsstaat zou moeten zijn. Zo blijft Losurdo schipperen tussen duiding (constante staat van oorlog tegen de Sovjetstaat) en kritiek zonder alternatief (de instelling van een stabiele politieke vorm van bestuur is mislukt). Nochtans is het juist dit gebrek aan ideeën over de noodzaak van een stabiele regeringsvorm voor het socialisme die hem lijkt te verontrusten, terwijl hij zelf over dit onderwerp maar weinig ideeën aandraagt.

Hoe kunnen we kritiek leveren op het utopisme, dat wordt gekenmerkt door het idee van de "verdwijning van het geld", zonder niet een oppervlakkige maar een gedetailleerde economische balans op te maken van de ervaringen van de verschillende socialistische landen en de recente ontwikkelingen in China, Cuba en Vietnam? Deze taak wacht ons nog. Losurdo blijft oppervlakkig over economische kwesties. Men kan zich terecht afvragen welke plaats de markt inneemt in de socialistische economie, maar deze vraag moet gebaseerd zijn op een grondige evaluatie van de economie van de Sovjet-Unie en van de andere socialistische landen.

Deze tekortkoming wordt tevens gekenmerkt door een grove onderschatting van de klassenverhoudingen en klassenconflicten in de Sovjet- Unie. Losurdo kritiseert dan wel de utopistische houding van sommigen tegenover de NEP, maar het is belangrijk de dubbele oorsprong van dat beleid te begrijpen. De NEP werd zeker gedictieerd door de noden van het ogenblik en door de onontbeerlijke ontwikkeling maar ook door de verhouding tussen de sociale klassen. Eugène Varga heeft dit in 1922 al veel uitvoeriger uiteengezet dan Losurdo doet. Over de NEP en de toegevingen van de Sovjetmacht aan de boeren schreef hij: "De Russische communistische partij moest, als leidende partij van het land, de volgende kwestie oplossen: ofwel het zuivere communistische idee bewaren en de politieke macht verliezen – want tegen de eengemaakte wil van de boerenmassa's had de dictatuur van het proletariaat, dat door de langdurige oorlog en de emigratie naar de dorpen geringer in aantal en verzwakt was, het niet kunnen uithouden; ofwel, rekening houdend met het isolement waarin het Russische proletariaat zich bevond, de proletarische macht handhaven op een manier die beantwoordde aan de realiteit van de situatie. Het lijdt geen twijfel dat het, in het belang van de wereldrevolutie, onvergelijkbaar voordeliger was voor het proletariaat van een land met 150 miljoen inwoners de macht te handhaven dan het zuivere communistische idee te bewaren en de macht die het zo moeizaam had verworven te verliezen en zodoende de weg te bereiden voor de wereldreactie."³⁶

Dit uittreksel onderstreept beide aspecten: het dwingende karakter van de concrete realiteit waarop Losurdo veelvuldig de nadruk legt in zijn boek, maar ook de voorwaarden van die toegeving: de krachtsverhouding tussen de sociale klassen – in dit concrete geval tussen het proletariaat en de boeren. Dat punt ontbreekt volledig in Losurdo's werk over Stalin. Maar hoe kunnen we grondig de complexiteit begrijpen van het "leerproces" dat het socialisme in de geschiedenis is, zonder de klassenverhoudingen te bestuderen waarin het zich heeft ontwikkeld?

Rest nog de dubbelzinnige verhouding tussen "utopisme" en "het concrete". Hij heeft gelijk als hij stelt dat "de grens tussen een ambitieus politiek project en luidruchtige holle frasen nogal onstabiel lijkt, tussen een concrete utopie (een verre horizon die niettemin het echte omvormingsproces oriënteert en stimuleert) en een abstracte utopie die (in laatste instantie synoniem met ontsnapping aan of vlucht uit de realiteit) misleidt".³⁷ Maar hij draagt geen mogelijke pistes aan voor de opbouw van de concrete utopie. Overigens, moet wat op een bepaald ogenblik utopisch is totaal worden losgelaten? Welke eisen vindt Losurdo volslagen utopisch – in het algemeen – en utopisch op een welbepaald historisch ogenblik? Waar moeten we de

cursor plaatsen tussen "pragmatisch compromis" en "verraad"? Een bepaalde lezing van zijn kritiek zou zo het loslaten van talrijke principes die nochtans belangrijk zijn als algemene richtingaanwijzers voor de opbouw van het socialisme, in de hand kunnen werken.

Die taak wacht ons nog en het is onze verantwoordelijkheid ze tot een goed einde te brengen als wij de ontvoogding van de mensheid een concrete toekomst willen bieden. Ondertussen blijft het werk van Losurdo in grote mate het belangrijkste van het hedendaagse marxisme. Deze twee boeken van zijn hand wijzen op de noodzaak van een nieuwe fase in de communistische beweging: niet de ontkenning van het verleden maar integendeel, de studie en in laatste instantie de voortzetting van de revolutionaire erfenis.

Daniel Zamora Vargas is socioloog en verricht onderzoek aan de Université Libre te Brussel.

Noten

1. Domenico Losurdo, *Fuir l'histoire?*, Delga, Parijs, 2007 en Domenico Losurdo, *Staline, histoire et critique d'une légende noire*, Aden, Brussel, 2011.
2. Karl Marx en Friedrich Engels, *De Duitse ideologie*, Deel 1: Feuerbach, [1845]. Zie: http://www.marxists.org/nederlands/marx-engels/1845/duitse_ideologie/index.htm#Ideologie_en_werkelijke_geschiedenis_.
3. Friedrich Engels, *Dialectique de la nature*, [1883]. Zie elektronische uitgave op http://classiques.uqac.ca/classiques/Engels_friedrich/dialectique/dialectique.html. [Eigen vertaling]
4. Domenico Losurdo, *Liberalism, a counter history*, Verso, Londen, 2011.
5. Domenico Losurdo, *Démocratie et Bonapartisme, Le temps des cerises*, Parijs, 2007.
6. Domenico Losurdo, *Staline, histoire et critique d'une légende noire*, op. cit.
7. Domenico Losurdo, *Fuir l'histoire?*, Delga, Parijs, 2007, p. 113.
8. Stéphane Courtois en Robert Laffont, *Le Livre noir du communisme*, (uitg. Robert Laffont, 1997) verscheen in het Nederlands onder de titel *Het zwartboek van het communisme: misdaden, terreur, onderdrukking*.
9. Badiou, *De quoi Sarkozy est-il le nom*, uitg. Lignes; Parijs, 2007. Hierin lanceert de auteur dit idee en hij werkt dat verder uit in *L'hypothèse communiste*, bij dezelfde uitgever, 2009.
10. Economische krimp: een geheel van ideeën dat leeft bij ecologisten en aanhangers van het antiproduktivisme en anticonsumisme. Zij verwerpen het streefdoel van het behoud van een positieve economische groei. Sommigen zijn zelfs voorstander van een gecontroleerde daling van de economische activiteit en bijgevolg een negatieve groei. [Wikipedia].
11. Domenico Losurdo, *Fuir l'histoire?*, op. cit., p. 15-16.

12. Lenin, "De certaines particularités du développement historique du marxisme", Oeuvres complètes, Deel 17, Uitg. Progres, Moskou, 1968, p. 33. [Eigen vertaling]
13. Lenin, Staat en Revolutie, [1917]. Zie: <http://www.marxists.org/nederlands/lenin/1917/staat-revolutie/index.htm>.
14. Lenin, Beter minder maar beter!, [1923]. Zie <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1923/mar/02.htm>.
15. Domenico Losurdo, Fuir l'histoire?, op.cit., p. 65.
16. March Bloch is een van de grote Franse marxistische historici. Hij voegde zich bij het verzet, werd in maart 1944 gearresteerd, gemarteld en uiteindelijk gefusilleerd door de Gestapo.
17. Lenin, "Chose étrange et monstrueuse", Oeuvres complètes, Deel 27, Uitg. Progres, Moskou, p. 66-67.
18. Ibidem.
19. De Nieuwe Economische Politiek (NEP) was het beleid dat vanaf 1921 na de fase van het "oorlogscommunisme" werd ingevoerd in de totaal vernielde Sovjet economie.
20. Figs, A people's Tragedy: The Russian evolution 1891-1984, Random House, Londen, 1997, p. 771. Geciteerd door Losurdo, Staline, op.cit., p. 77.
21. Domenico Losurdo, Staline, op. cit., p. 79.
22. Domenico Losurdo, Staline, op. cit., p. 83.
23. Domenico Losurdo, Staline, op. cit., pp. 84-85.
24. J. Stalin, Conversation avec Emil Ludwig, 13 december 1931. Zie: <http://www.d-meeus.be/marxisme/classiques/StalineLudwig.html>.
25. Domenico Losurdo, Staline, op. cit., p. 82
26. Domenico Losurdo, Staline, op. cit., p. 137.
27. Domenico Losurdo, Staline, op. cit., p. 171.
28. Domenico Losurdo, Staline, op. cit., p. 67.
29. Domenico Losurdo, Fuir l'histoire?, op.cit., p. 143.
30. Alain Badiou, De quoi Sarkozy est-il le nom?, Lignes, Clamecy, 2007, p. 153.
31. Domenico Losurdo, Staline, op. cit., p. 168.
32. Domenico Losurdo, Fuir l'histoire?, op.cit., p. 141.

33. Over Staline van Losurdo: het debat tussen Jean-Jacques Marie en Domenico Losurdo. Zie:
<http://www.lafauteadiderot.net/A-propos-du-Staline-de-Losurdo-le>.

34. Domenico Losurdo, Staline, op. cit., p. 140.

35. Ibidem, p. 189

36. Eugène Varga, Préface à l'édition française de La dictature du prolétariat, Librairie de l'Humanité, Parijs, 1922, p. IV-V.

37. Domenico Losurdo, Fuir l'histoire?, op.cit., p. 164.